

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра фундаментальних дисциплін початкової освіти

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри фундаментальних
дисциплін початкової освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Володимир КОВАЛЬЧУК
«__» _____ 2025 р.

Особливості національного виховання учнів початкових класів на уроках української мови

Спеціальність 013 Початкова освіта

Освітня програма Початкова освіта

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – Магістр з початкової освіти.
Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти

Автор роботи Петрінець Богдан Романович _____
підпис

**Науковий керівник кандидат педагогічних наук,
доцент Луців Світлана Ігорівна _____**
підпис

Дрогобич, 2025

АНОТАЦІЯ

Петрінець Б. Р. Особливості національного виховання учнів початкових класів на уроках української мови

У роботі зазначається, що завдання національного виховання досягаються передусім через глибоке освоєння змісту освіти, яка інтегрує національні й загальнолюдські цінності. До основних засобів прищеплення таких цінностей належать рідна мова, знайомство з історією й краєзнавством, шанування природи рідного краю, дослідження національної міфології, фольклору, свят і обрядів, вивчення родинно-побутової культури та народної творчості. Особливу увагу приділено вихованню молодших школярів під час уроків літературного читання.

Виділено педагогічні методи формування національних цінностей у молодших школярів, серед яких вербальні (обговорення творів, пояснення, аналіз ситуативних проблем), ігрові (ігри-драматизації та рольові ігри), чуттєво-емоційні (музика, поезія, народне ремесло), наочні (демонстрація фільмів), практичні (вправління, творчі завдання й екскурсії), а також методи стимулювання (заохочення й пробудження інтересу в дітей).

Ключові слова: виховання, національність, урок української мови, краєзнавство, народна творчість.

ABSTRACT

Petrinets B. R. Peculiarities of national education of primary school students in Ukrainian language lessons

The work notes that the tasks of national education are achieved primarily through a deep mastery of the content of education, which integrates national and universal values. The main means of instilling such values include the native language, acquaintance with history and local lore, respect for the nature of the native land, the study of national mythology, folklore, holidays and rituals, the study of family and everyday culture and folk art. Special attention is paid to the education of younger schoolchildren during literary reading lessons.

Pedagogical methods for the formation of national values in younger schoolchildren are highlighted, including verbal (discussion of works, explanations, analysis of situational problems), game (drama games and role-playing games), sensory-emotional (music, poetry, folk crafts), visual (film demonstration), practical (exercises, creative tasks and excursions), as well as stimulation methods (encouragement and awakening of interest in children).

Keywords: education, nationality, Ukrainian language lesson, local history, folk art.

Зміст

Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретичні засади формування національних цінностей учнів початкової школи на уроках української мови.....	9
1.1. Соціокультурна компетентність як чинник формування національних цінностей.....	9
1.2. Рідна мова як засіб формування національних цінностей.....	13
Розділ 2. Методика формування національних цінностей учнів початкових класів на уроках української мови у початкових класах.....	17
2.1. Педагогічні методи формування національних цінностей молодших школярів на уроках української мови.....	17
2.2. Основні форми патріотичного виховання на уроках української мови учнів початкових класів.....	20
2.3. Система вправ та завдань для формування національних цінностей молодших школярів на уроках української мови.....	28
2.4. Експериментальне дослідження ефективності використання системи вправ та завдань для формування національних цінностей молодших школярів на уроках української мови.....	40
Висновки.....	45
Список використаних джерел.....	47

Вступ

Сучасні зміни в українській освіті зумовлюють необхідність оновлення змісту та структури навчання, а також визначення нових цілей виховання для учнів початкової школи. У контексті реформ освіти особливої уваги потребує формування компетентностей, що відповідають викликам часу, розвиток креативного та критичного мислення, виховання соціальної та громадянської активності, а також формування у дітей національної самосвідомості та духовних цінностей. Освіта початкової школи, як перший етап соціалізації та адаптації дитини до шкільного середовища, має стратегічне значення, оскільки саме на цьому етапі відбувається закладання основних моральних, культурних та мовних компетенцій, які супроводжують людину протягом усього життя.

Початкова школа є першим систематичним освітнім середовищем, у якому дитина починає усвідомлено опановувати знання, навички та цінності. Саме тут створюються передумови для розвитку особистості, її світогляду, емоційної та соціальної зрілості. Важливо, щоб освітній процес був організований таким чином, аби кожен урок, кожна навчальна діяльність не лише передавала знання, а й формувала у дітей національну свідомість, почуття відповідальності за своє життя та долю країни. Для цього необхідно визначити фактори, інструменти, методи та підходи, які є найбільш ефективними для розвитку національних цінностей у дітей. До таких факторів належать: мовне середовище, яке стимулює використання рідної мови; знайомство з культурною спадщиною українського народу; активне залучення дітей до творчих, пізнавальних та соціальних проєктів; а також вплив педагогів як носіїв цінностей та зразків поведінки.

Одним із ключових завдань навчання української мови в початкових класах є створення умов для розвитку національно свідомої та духовно багатой особистості, яка володіє рідною мовою. Це завдання реалізується через соціально-культурний компонент змісту освіти, який включає в себе не лише мовні навички, а й знання про світ, природу, суспільство та культурні досягнення українського народу і людства загалом. Соціально-культурний компонент сприяє формуванню духовного світу дитини, розвитку моральних

принципів, естетичного смаку, здатності до критичного осмислення дійсності та розуміння історичного досвіду своєї нації. Через навчання української мови учні початкових класів отримують можливість пізнавати красу рідного слова, розуміти його функції у повсякденному житті та культурній спадщині, а також усвідомлювати його роль як основного засобу передачі національних цінностей і традицій.

Історія педагогічної думки та досвід видатних мислителів і освітян свідчать про важливість раннього формування моральних та національних цінностей. Уже давні філософи, такі як Сократ, Платон, Аристотель та Демокрит, наголошували на вихованні гармонійної особистості, здатної до самопізнання, розвитку моральних чеснот та суспільної відповідальності. У XX–XI століттях ці ідеї були розвинені Г. Гегелем, І. Гербартом, Д. Дьюї, Я. Коменським, І. Кантом та іншими філософами, а також освітянами Б. Грінченком, О. Духновичем, І. Огієнком, С. Русовою, Г. Сковородою, В. Сухомлинським, К. Ушинським. Ці вчені підкреслювали, що навчання мови та культури має поєднуватися з вихованням моральних якостей, патріотизму, почуття обов'язку перед суспільством та державою. Сучасні науковці, такі як О. Варзацька, М. Вашуленко та О. Савченко, продовжують ці дослідження, вказуючи на необхідність інтеграції національно-патріотичного виховання у шкільні програми, зокрема через уроки української мови та літератури.

Попри значну кількість наукових праць у сфері виховання та навчання, сучасна педагогічна практика все ще потребує всебічного дослідження питання розвитку національних цінностей у молодших школярів на уроках української мови.

Мета роботи - дослідити теоретичні засади та емпірично підтвердити результативність розвитку національних цінностей учнів початкової школи на уроках української мови.

Об'єктом дослідження є уроки української мови у початковій школі.

Предметом дослідження є методичні основи формування національних цінностей у молодших школярів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Проаналізувати стан дослідженості питання та виокремити основні тенденції у вивченні даної проблематики.
2. Охарактеризувати специфіку формування національних цінностей у школярів молодшого віку.
3. З'ясувати особливості процесу становлення національних цінностей в початковій школі.
4. Вивчити методи формування національних цінностей у сучасних учнів початкової школи.
5. Дослідити педагогічні підходи до розвитку національних цінностей молодших школярів.
6. Практично підтвердити ефективність запропонованої системи вправ та завдань для формування національних цінностей молодших школярів у реальній практиці початкової школи.

У ході дослідження застосовано комплекс методів, зокрема: теоретичні (аналіз філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми, що розглядається, з використанням ретроспективного та системного підходів); емпіричні та експериментальні методи (педагогічний експеримент, що включав констатувальний та формувальний етапи).

Наукова новизна та теоретичне значення полягають у тому, що

- охарактеризовано специфіку формування національних цінностей у школярів молодшого віку;
- з'ясувано особливості процесу становлення національних цінностей в початковій школі а уроках української мови;
- вивчено методи формування національних цінностей у сучасних учнів початкової школи;
- досліджено педагогічні підходи до розвитку національних цінностей молодших школярів;
- доведено ефективність запропонованої системи вправ та завдань для формування національних цінностей молодших школярів на уроках української мови.

Практичне значення роботи полягає у розробці системи вправ та завдань, спрямованих на формування національних цінностей у молодших школярів в умовах початкової освіти. Матеріали дослідження можуть знаходити застосування під час педагогічної практики студентами факультету.

Структура роботи включає вступ, два основні розділи, висновки, список використаних джерел.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи були представлені та обговорені на звітній студентській науково-практичній конференції, на науково-методичних семінарах, на засіданні кафедри, а також висвітлено у статті Луців С., Петрінець Б. Особливості національного виховання учнів початкових класів на уроках української мови Розвиток науки та освіти в умовах глобалізації : матеріали II Міжнародної науковопрактичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Чернігів, 10 жовтня 2025 р.). Research Europe, 2025. 174 с. DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc251010.11>

Розділ 1. Теоретичні засади формування національних цінностей учнів початкової школи на уроках української мови

1.1. Соціокультурна компетентність як чинник формування національних цінностей

Однією з нагальних проблем сучасного етапу розвитку не лише освіти, а й суспільства загалом, є питання соціокультурної компетентності як важливої ціннісної складової життєдіяльності особистості. Необхідно розрізняти поняття «компетенція» та «компетентність», які мають принципово різні значення.

Компетенція розуміється як суспільно визначена норма або вимога, що охоплює сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності та певного практичного досвіду. Вона сама по собі не належить до характеристик особистості, а тільки набуває цього значення в процесі засвоєння і рефлексії, перетворюючись на компетентність [31, 15].

Компетентність, у свою чергу, – це здатність ефективно використовувати здобуті знання, уміння, навички та власний досвід у нестандартних ситуаціях для вирішення життєво важливих питань. Вона є результатом особистісного розвитку і проявляється через активну самостійну діяльність людини.

Питання формування ключових, загальнопредметних та предметних компетентностей учнів завжди перебувало в центрі уваги українських дослідників, таких як Т. Байбара, Н. Бібік, О. Біда, С. Бондар, М. Вашуленко, І. Гудзик, Л. Коваль, О. Локшина, О. Онопрієнко, О. Овчарук, О. Пометун, К. Пономарьова, О. Савченко, С. Трубачева та інших.

Компетентнісний підхід є відповіддю на питання про те, який саме результат освіти необхідний сучасній людині та відповідає запитам суспільства. На сьогодні формування компетентностей учнів є однією з найактуальніших проблем освітнього процесу і розглядається як вихід із ситуації, що склалася через суперечність між необхідністю підвищення якості освіти і неможливістю вирішити це завдання за допомогою традиційних методів [31, 17].

Компетентнісний підхід розглядається як орієнтація освітнього процесу на формування та розвиток ключових (основних) і предметних

компетентностей особистості. Результатом такого підходу є створення загальної компетентності, яка виступає як сукупність ключових умінь і являє собою інтегровану характеристику особистості. Вона формується в процесі навчання та включає знання, навички, ставлення, практичний досвід і поведінкові моделі.

Компетентнісний підхід до освіти тісно пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами, оскільки він акцентує увагу на особистості учня і реалізується виключно в процесі виконання ним конкретного комплексу дій. Для цих підходів притаманні такі характеристики:

- перетворення навчання на індивідуальну діяльність учня, спрямування роботи вчителя на сприяння саморозвитку учня, зміна ролі учня – від об'єкта до суб'єкта навчального процесу;

- співпраця, творчий підхід, стимулювання розвитку та саморозвитку, увага до проблем, з якими стикаються учасники навчання, створення умов для вибору та відповідальності, домінування діалогу під час освітнього процесу [15, 19].

Останніми роками значно зросла увага науковців, лінгводидактів та вчителів до формування соціокультурної компетентності як одного з основних показників готовності учнів до ефективної комунікації. Крім того, вона розглядається як один із важливих чинників розвитку духовної культури особистості.

Соціокультурна змістова лінія спрямована на розвиток соціокультурної компетенції та забезпечення її формування у молодших школярів. Під соціокультурною компетенцією слід розуміти сукупність знань, навичок, умінь і особистісних якостей, які дозволяють ефективно спілкуватися українською мовою у різноманітних життєвих ситуаціях з урахуванням норм мовлення, правил поведінки та культурних традицій [13, 94].

Соціокультурна компетенція учнів спрямовується на формування світогляду школярів та їхню підготовку до усвідомлення себе як представників національних цінностей. Вона також передбачає розуміння власної ролі як члена суспільства, відповідальність за майбутнє держави, а також знання

культурних норм поведінки, загальноприйнятих способів самовираження і вміння застосовувати їх в процесі комунікації. Крім того, увага приділяється розвитку навичок використання отриманих соціокультурних знань у відповідності до різних ситуацій спілкування [12, 48].

Вчителі визначають структуру соціокультурної компетенції як комплекс взаємопов'язаних елементів, що включають країнознавчу, лінгвокраїнознавчу і соціолінгвістичну компетенцію. Країнознавча компетенція охоплює здатність особистості осмислювати знання про народ як носія мови, культуру країни, основні аспекти державного устрою, історію, географію, економіку, літературу, мистецтво, побутові особливості, традиції та звичаї.

Лінгвокраїнознавча компетентність стосується обізнаності щодо особливостей мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, які мають ключове значення для успішного спілкування, а також здатності діяти відповідно до цих знань. Вона включає такі аспекти:

- а) загальна обізнаність (знання про умови та особливості повсякденного життя, міжособистісні взаємини, суспільні цінності тощо);
- б) соціальні норми (правила початку та завершення бесіди, форми привітань, вибачень, використання жестів);
- в) соціальні традиції (організація візитів, поведінка за столом, запрошення на заходи).

Соціолінгвістична компетентність передбачає вміння використовувати мову відповідно до правил ввічливості та норм, які регулюють взаємини між поколіннями, статями або соціальними групами. Вона полягає у здатності обирати та застосовувати мовні форми й засоби, які відповідають меті та умовам певної комунікативної ситуації [9, 16].

Соціокультурна компетентність полягає у здатності сприймати, аналізувати та оцінювати тексти або висловлювання на українську тематику, що стосуються Батьківщини, родини, історії рідного краю, народних звичаїв і традицій, мистецтва, національних свят, природи України та загальнолюдських цінностей. Також вона включає вміння добирати і використовувати відповідну інформацію для досягнення конкретної комунікативної мети.

Більшість науковців вивчали явище соціокультурної компетентності як важливу складову процесу навчання. Визначальним аспектом у формуванні особистості є вплив на її свідомість, тому соціалізація відіграє ключову роль у розвитку соціокультурної компетентності.

Зокрема, Жорнова О.І. підкреслює соціокультурну компетентність, описуючи її як здатність особистості до самозмін через активність, що не лише спрямована на ефективний вплив на життєдіяльність різних спільнот, але й пов'язана з переосмисленням та усвідомленням існування інших культурних значень, відмінних від усталеної системи сенсів життя [13, 96].

У свою чергу, педагог Закір'янова І. А. трактує соціокультурну компетентність як комплексну характеристику особистості. Вона дозволяє людині на основі усвідомлених знань формувати власні уподобання, будувати поведінку й налагоджувати відносини зі співучасниками взаємодії. Це також передбачає здатність вирішувати проблемні ситуації у системах відносин «Людина – людина», реалізовувати себе у конкретних культурно-історичних умовах свого життя [15, 18].

У педагогіці підкреслюється, що соціокультурна компетентність тісно пов'язана з формуванням особистості в сучасному суспільстві. Людина не лише осмислює своє місце у суспільстві, але й усвідомлює суспільство в собі, надаючи йому можливість стати об'єктом прийняття або змін.

Таким чином, можна зробити висновок, що процес формування соціокультурної компетентності безпосередньо впливає на соціалізацію особистості та її подальший розвиток у сучасному світі. Цей процес із повною впевненістю можна назвати соціалізацією особистості. Соціалізація виступає основним соціальним механізмом взаємодії між індивідом і суспільством. Завдяки їй людина інтегрується у соціум, вбираючи норми, традиції, звичаї конкретної спільноти, формуючи характерні для цієї культури способи мислення, моделі поведінки, а також раціональні й емоційні реакції.

Формування соціокультурної компетентності напряму пов'язане з головними цілями освіти: практичною, розвивальною та виховною. Найбільш значущою тут є виховна складова, оскільки саме вона відповідає за формування

в молоді почуттів патріотизму та інтернаціоналізму. Водночас, життєва компетентність може бути розглянута як нова освітня стратегія, що спрямована на досягнення цілей освітньо-виховного процесу, які відповідають викликам сучасності [16, 18].

Важливо зазначити, що, формування соціокультурної компетентності молодшого покоління сприяє становленню всебічно розвиненої особистості. Вона здатна не лише адаптуватися у суспільстві та трансформувати себе в його середовищі, але й впливати на саме суспільство. Такі особистості готові використовувати знання та навички задля досягнення взаєморозуміння між людьми різних соціальних груп і культур. Вони також усвідомлюють власну відповідальність за свої дії та їхній вплив на навколишній світ.

Отже, соціокультурна компетентність тісно пов'язана з процесом формування особистості та її інтеграції в сучасне суспільство. Оскільки суспільство постійно змінюється, трансформуються його стереотипи та цінності. У цьому контексті сучасна освіта відіграє важливу роль, надаючи підтримку молоді й спрямовуючи її на збагачення власного досвіду, а також досвіду майбутніх поколінь.

1.2. Рідна мова як засіб формування національних цінностей

У сучасних умовах особливої актуальності набуває формування у молодого покоління патріотизму, активної громадянської позиції та почуття відповідальності за майбутнє своєї країни. Загальноосвітні школи та заклади вищої освіти повинні стати центрами виховання справжніх патріотів України, де кожен учень не лише здобуває знання, а й засвоює національні цінності та культуру. Початкова школа відіграє фундаментальну роль у формуванні національної свідомості, цінностей та громадянської ідентичності у молодших школярів.

Національно свідомість шанує рідну мову, усвідомлює її значення для розвитку культури та історичної пам'яті народу. Володіння українською мовою має стати пріоритетом у вихованні дітей, а мовне середовище школи – сприяти формуванню учня-громадянина, патріота своєї країни. Любов до рідної мови прищеплюється через читання українських казок,

рольові ігри, знайомство з творчістю видатних поетів і письменників, таких як Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Ліна Костенко та інших. Важливо перетворювати знайомство з культурними постатями на яскраві події: театральні постанови, рольове читання, перегляд художніх та документальних екранізацій творів, що допомагає дітям глибше осмислювати цінності та моральні принципи, закладені в літературі.

Мова відображає національний менталітет та самоідентифікацію народу. Тому її необхідно активно використовувати не лише на уроках, а й у повсякденному житті, у спілкуванні між учнями та з дорослими. Молодші школярі мають знайомитися з фольклором рідного краю, українськими піснями, загадками, прислів'ями, приказками, колисковими, щедрівками, колядками, веснянками та іншими жанрами усної народної творчості. Тематичні уроки та літературні читання сприяють не лише розвитку мовлення, а й вихованню патріотизму та любові до національної культури [24, 81].

На уроках української мови варто демонструвати милозвучність, багатство та виразність мови, пояснювати роль державної мови у формуванні незалежної держави та національної єдності. Учнів слід знайомити з національними формами ввічливості, традиційними звертаннями та їхнім культурним значенням. Під час вивчення правил орфографії та пунктуації доцільно акцентувати увагу на написанні назв рідної країни, міст, річок, гір та інших географічних об'єктів, одночасно розповідаючи про їхню історію, культурне та природне значення.

Через тексти та твори української літератури можна виховувати у дітей любов до рідного краю, повагу до національних традицій та символів, розуміння національної гідності та толерантного ставлення до інших культур. Діти повинні пишатися рідною мовою, користуватися нею свідомо та впевнено.

Важливою складовою патріотичного виховання є робота з батьками, адже формування поваги до культури, мови та історії України має підтримку у родині. Вивчення родоводу, сімейної історії, національних свят та традицій допомагає зміцнювати зв'язок між поколіннями і формувати патріотичну свідомість дітей [26].

Практичне пізнання рідного краю також сприяє патріотичному вихованню. Екскурсії, дослідження малої Батьківщини, участь у пізнавальних заходах із батьками формують почуття належності до сім'ї, села, міста та країни. Початкові класи через всі освітні галузі формують соціальні та громадянські компетентності, патріотичне ставлення до рідного дому, природи, мови та традицій.

Особливого значення набуває знайомство дітей із сучасними героями та захисниками України – військовими, ветеранами, волонтерами. Через листи, малюнки, сувеніри, благодійні акції та тематичні уроки діти усвідомлюють героїзм сучасників, формується почуття обов'язку та готовності захищати Батьківщину. Варто знайомити школярів і з героями минулого – учасниками Другої світової війни, визвольних рухів, революційних подій та Майдану.

Для ефективного формування національної свідомості у молодших школярів використовуються різноманітні форми та методи роботи на уроках української мови. До них належать: аудіювання текстів патріотичної та історичної тематики, вправа «Поповнюю свій словник» для збагачення словника учнів, мовні хвилинки (орфоепічні, орфографічні, каліграфічні), вправи «Говори красно», робота з текстом, комунікативні та інтерактивні завдання [32, 68].

Аудіювання включає тексти українських народних пісень, казок, поезії Тараса Шевченка та Лесі Українки, сучасні дитячі видання про життя країни та героїв, що захищають її східні кордони. Вправа «Поповнюю свій словник» дозволяє уточнити та активізувати знання дітей про національні символи та історичні поняття: «герб», «прапор», «гімн», «народ», «Україна». Наприклад, слово «герб» означає відмітний знак держави або міста, зображуваний на прапорах і печатках; «гімн» – урочиста пісня як символ державної єдності та піднесення.

Знайомство з народною творчістю – піснями, казками, прислів'ями, приказками – з раннього віку формує словниковий запас, розвиває фонематичний слух, інтонаційне сприйняття, оцінні судження та національно-патріотичну свідомість. Народна творчість відображає історію, мораль,

естетику та життєву мудрість народу, що допомагає дітям усвідомлювати цінність національної спадщини.

Система уроків та занять має бути продумана: кожному заходу відводиться конкретне місце та роль у формуванні національної свідомості. Досвід педагогів підтверджує, що заняття з розвитку рідної мови та народознавства сприяють формуванню культури особистості та патріотичної свідомості. Учні знайомляться з красою рідного слова, його неповторністю, вчаться розуміти себе та навколишній світ [34, 3].

Можна запропонувати такі теми занять, що сприяють розвитку пізнавальних потреб, суспільної активності та національної свідомості:

1. «Вітчизна, як мати, у світі одна»
2. «Хліб – сіль на столі. Домашні обереги»
3. «Український рушник»
4. «Традиційний народний одяг. Сорочка-вишиванка»
5. «Українська народна іграшка»
6. «Український національний посуд»

Такі заняття допомагають цілеспрямовано формувати патріотичну свідомість, любов до рідної мови та культури, збагачують духовний світ учнів і розвивають навички соціальної взаємодії.

Отже, уроки української мови тісно пов'язані з патріотичним вихованням. Рідна мова відображає національні особливості дітей, створює сприятливі умови для розвитку особистості та формує національний дух, світогляд, характер і свідомість. Вивчення мови з раннього віку дозволяє дітям стати носіями національної культури та духовності. Українська система виховання спирається на загальноприйнятую у цивілізованих країнах ідею: повноцінне навчання та виховання можливе лише через рідну мову. Без її оволодіння неможливо сформувати справжнього громадянина, патріота та свідомого члена суспільства.

Розділ 2. Методика формування національних цінностей учнів початкових класів на уроках української мови у початкових класах

2.1. Педагогічні методи формування національних цінностей молодших школярів на уроках української мови

Проблема національно-патріотичного виховання дітей має глибоке історичне підґрунтя і спирається на традиції та досвід українського народу. Сучасна ситуація в країні суттєво змінила підходи до патріотичного виховання – від словесно-теоретичного та абстрактного до активного, практичного, емоційного та співчутливого, спрямованого на усвідомлення потреб і проблем держави та готовності до конкретних дій із захисту Батьківщини.

Головна мета національно-патріотичного виховання молодших школярів у сучасних умовах полягає у формуванні у дітей патріотичних цінностей та поглядів, розумінні важливості національної єдності та здатності до гідної оборони своєї країни [7].

Основні аспекти цієї мети включають знання історії та культури України, формування шанобливого ставлення до рідної держави, засудження військових конфліктів та насильства. Діти повинні усвідомлювати наслідки війни, вчитися вирішувати конфлікти мирними способами, засуджувати агресію та прагнути до спільного миру, а також бути готовими захищати свою країну. Це сприяє вихованню відповідальних громадян, які цінують національну приналежність і розуміють значення миру в глобальному світі.

Ефективність національно-патріотичного виховання молодших школярів значною мірою залежить від правильного підбору методів та організаційних форм роботи. Серед основних методів виділяють: усвідомлення цінностей патріотизму, організацію діяльності та формування соціального досвіду, стимулювання потрібної поведінки та активності, педагогічну підтримку, а також метод проектів [1, 85].

Для досягнення цілей патріотичного виховання використовуються вербальні, ігрові, інформаційно-комунікативні, наочні та рефлексивні методи, які дозволяють залучати дітей до процесу з урахуванням їхніх особистісних особливостей.

Важливу роль відіграє різноманітність форм виховання – індивідуальні, парні, групові та масові, що можуть проводитися як у межах уроків, так і позаурочно, позакласно, у позашкільних закладах, а також у сімейному середовищі. Це дає змогу адаптувати виховний процес до потреб і можливостей кожного учня [33, 75].

Крім того, форми національно-патріотичного виховання можуть охоплювати різні напрямки розвитку особистості: естетичний, фізичний, розумовий, моральний, трудовий, екологічний тощо, що забезпечує всебічний та гармонійний розвиток дитини.

Формування національних цінностей у молодших школярів є однією з пріоритетних задач сучасної початкової освіти. Уроки української мови в початкових класах не лише сприяють розвитку мовних компетенцій, а й формують у дітей почуття патріотизму, любові до рідного краю, шанобливе ставлення до культурної спадщини та народних традицій [32, 61].

У методиці виділяють такі основні методи формування національних цінностей:

Метод прикладу та моделювання поведінки. Учитель демонструє приклади шанобливого ставлення до рідної мови, культури, народних звичаїв та символів України. Наприклад:

«Покажи, як можна ввічливо привітатися українською мовою та звернутися до старших.»

Учні створюють короткі сценки «Як я дбаю про свою Батьківщину», використовуючи слова ввічливості та патріотичні вислови.

Словесно-логічний метод (бесіда, розповідь, пояснення) Використання бесід про історію України, видатних діячів, символи держави допомагає дітям усвідомити значення рідної мови та культури. Приклад вправи:

Диктант або міні-розповідь на тему: «Моя улюблена українська казка» або «Що я знаю про Тараса Шевченка».

Складання невеликого оповідання «Про мою рідну хату і село» з акцентом на українські традиції.

Ігровий метод

Навчальні ігри стимулюють інтерес до навчання та допомагають засвоювати знання через практичну діяльність. Приклад вправи:

Гра «Знайди український символ»: учні отримують картки із зображеннями герба, прапора, тризуба та описують їх значення.

«Ланцюжок слів»: діти називають українські народні предмети, рослини, пісні або казки за алфавітом.

Метод проєктів і дослідницької діяльності. Цей метод сприяє розвитку критичного мислення та особистісної позиції учня. Приклад вправи:

Учні готують міні-проєкт «Моя рідна Україна», де описують рідне місто або село, традиції, природу та улюблені місця.

Створення альбому «Українські символи», де діти малюють прапор, герб, калина, соняшник і пояснюють їх значення.

Метод інтеграції змісту. Поєднання мовного матеріалу з національно-культурним контекстом.

Наприклад:

Вправи на словниковий запас з етнокультурною лексикою: «Назви українські народні страви, ігри, свята».

Читання казок, загадок, прислів'їв та складання власних речень із їх використанням: «Розкажи казку про українського героя своїми словами».

Метод рефлексії та обговорення. Дозволяє учням аналізувати власні дії та ставлення до культурних цінностей.

Приклад вправи:

Обговорення: «Що я роблю для того, щоб моя Україна була красивою та доброю?»

Малювання або письмова робота «Моя мрія про Україну», де учні описують свої почуття та прагнення.

Приклади конкретних вправ

Склади речення: використовуючи слова «Батьківщина», «рідна хата», «калина», «Дніпро».

Розподіли слова за тематикою: природа України, національні символи, народні свята.

Прочитай казку та склади її короткий переказ, виділивши головні національні цінності.

Створи словничок етнокультурних слів: кобза, гопак, веснянка, закличка, колядка.

Вправа «Я і моя Україна»: напиши 3 речення про те, що ти любиш у своїй країні.

Ігрова вправа «Збери пазл із символів України»: діти збирають картки з прапором, гербом та українськими піснями.

Вправа на порівняння: склади два короткі тексти «Моя хата» і «Моя школа», підкреслюючи національні особливості.

Формування національних цінностей у початкових класах потребує системного використання різних методів: словесних, наочних, ігрових та інтегративних. Комплексний підхід на уроках української мови дозволяє не лише розвивати мовні навички, а й виховувати патріотично свідомих громадян, які шанують рідну мову, культуру, традиції та символи своєї держави.

2.2. Основні форми патріотичного виховання на уроках української мови учнів початкових класів

Патріотичне виховання є важливою складовою формування національної самосвідомості молодших школярів. У сучасному освітньому процесі початкової школи уроки української мови відіграють значну роль у розвитку любові до рідного краю, народу, держави та її мови. Формування патріотичних цінностей у дітей молодшого шкільного віку пов'язане із систематичною роботою вчителя, використанням різноманітних форм навчальної діяльності, що дозволяють створити емоційний зв'язок дитини з культурною спадщиною України, національними символами та традиціями.

Патріотичне виховання визначається як процес формування у дітей початкових уявлень про Батьківщину, національні символи, культурні традиції та громадянські обов'язки. У молодшому шкільному віці цей процес повинен базуватися на принципах:

Системності – патріотичн виховання здійснюється у всіх освітніх галузях, але особливе місце займає українська мова як засіб комунікації та передачі культурних цінностей.

Доступності – матеріал подається з урахуванням вікових особливостей та рівня розвитку дитини.

Інтегративності – уроки української мови поєднують мовні, літературні та соціокультурні компоненти.

Активності та співтворчості – учні беруть участь у проектній діяльності, створюють тексти, виконують вправи, що спрямовані на висловлення власних патріотичних почуттів.

Соціокультурний компонент навчання включає ознайомлення дітей із символами України, національним одягом, народними звичаями, творами української літератури та фольклору, що дає змогу формувати патріотичну позицію через емоційне сприйняття культурних цінностей [37, 334].

На уроках української мови використовуються різні форми патріотичного виховання, серед яких можна виділити:

Словесні форми. До словесних форм патріотичного виховання на уроках української мови відносяться бесіди, розповіді, пояснення вчителя, читання художніх творів, обговорення прочитаного, усні перекази та тематичні дискусії. Ці форми дозволяють не лише передавати інформацію про рідний край, історію, видатних українців та культурні традиції, але й формують у дітей емоційне сприйняття національних цінностей. Наприклад, під час бесіди про видатних діячів культури чи історії України учні дізнаються про подвиги героїв, творчість письменників і митців, а вчитель може ставити запитання, що сприяють формуванню критичного мислення і навичок аналізу [34, 2].

Читання художніх творів, казок та віршів із національним змістом допомагає учням відчувати красу української мови та розвивати естетичний смак. Тематичні дискусії на уроках української мови стимулюють дітей висловлювати власні думки про патріотизм, традиції та історичні події, співставляти їх із сучасністю, формуючи почуття національної гордості та відповідальності за збереження культурної спадщини.

Усні перекази та обговорення творів дозволяють закріплювати отримані знання, розвивати пам'ять, увагу, мовленнєві навички та здатність логічно викладати думки. Такі форми взаємодії між учителем і учнем створюють атмосферу емоційного залучення, де діти не просто отримують інформацію, а проживають її, відчують і переживають разом із героями творів.

Практичні форми включають активну діяльність учнів, що спрямована на засвоєння національних цінностей через власні творчі та інтелектуальні дії. До цієї групи належать написання творів, складання листів, створення малюнків, плакатів, колажів на патріотичну тематику, участь у проєктах, презентаціях, тематичних конкурсах та виставках. Практична діяльність дозволяє учням не лише отримати знання про Україну та її культурну спадщину, а й відчути себе активними учасниками формування національної ідентичності [30, 84].

1. Написання листа захиснику Вітчизни

Учні складають листи солдатам чи ветеранам, у яких висловлюють вдячність за захист України, описують свої почуття, малюють символи країни. Така вправа формує патріотичну свідомість, емоційне співпереживання та соціальну відповідальність.

2. Міні-проєкт «Моя Батьківщина»

Діти готують невеликі проєкти, включаючи фотографії рідного міста або села, малюнки визначних місць, короткі тексти про історичні пам'ятки, культурні традиції або улюблені місця. Учні презентують свої роботи перед класом, що сприяє розвитку комунікативних навичок, креативності та уміння працювати в групі.

3. Створення колажів «Символи України»

Учні виготовляють колажі з національною символікою — герб, прапор, національний одяг, народні іграшки, рослини та тварини України. Ця діяльність допомагає краще запам'ятовувати символи держави, розвивати естетичний смак та художні здібності.

4. Тематичне малювання та ілюстрування

Діти малюють картини на теми «Моя родина», «Мій рідний край», «Свята України». Під час обговорення малюнків вони навчаються висловлювати

власні думки, пояснювати символіку зображеного та усвідомлювати цінність рідної землі.

5. Проектні роботи з історії та культури

Учні збирають матеріали про визначних українців, традиційні свята, народні звичаї, готують короткі презентації або буклети. Така діяльність формує знання про історію та культуру країни і розвиває дослідницькі навички.

6. Складання тематичних листівок та плакатів

Під час святкових або пам'ятних подій (День Незалежності, День захисника України) учні виготовляють листівки, плакати, банери з патріотичними гаслами. Це виховує почуття національної гордості та спільотної відповідальності.

Практичні форми виховання дозволяють поєднувати навчання з емоційним та творчим розвитком, створюють умови для переживання національних цінностей через конкретну діяльність і зміцнюють особистісну ідентичність учня як громадянина України.

Ігрові форми. Ігри дозволяють інтегрувати навчання з емоційним і соціальним розвитком учнів. На уроках української мови використовуються мовні ігри, квести, вікторини, які розвивають мовлення та одночасно формують патріотичні почуття.

Наприклад

Гра «Вгадай символ»: учні отримують картинки з гербом, прапором або відомими місцями України і пояснюють їх значення.

Вікторина «Видатні українці» – кожен учень називає українського письменника, художника чи науковця та коротко розповідає про його досягнення.

Творчі форми

Творчі завдання на уроках української мови сприяють розвитку уяви, мовлення, емоційного сприйняття рідної країни, її культури та традицій. Вони допомагають дітям усвідомити значення патріотизму через практичну діяльність і власну творчість, що робить навчання цікавим і змістовним.

1. Написання віршів про рідну землю

- Учні складають короткі вірші про природу України, національні символи, міста та села, використовуючи епітети та метафори.
- Наприклад: «Моя Україна – квітучий край, Де річки співають вранці та ввечері».
- 2. Складання казок про героїв рідної країни
 - Діти створюють казки про героїв, які захищають рідну землю або допомагають людям.
 - Завдання розвиває логіку, словниковий запас і здатність до творчого оповідання.
- 3. Написання листа Батьківщині або захиснику України
 - Учні висловлюють вдячність та любов до рідної країни або воїнів-захисників.
 - Лист можна проілюструвати малюнком або аплікацією.
- 4. Створення міні-проекту «Моя Батьківщина»
 - Діти збирають інформацію про рідне місто чи село, його історію, пам'ятки, природу, народні звичаї.
 - Оформлюють у вигляді презентації, альбому чи книжечки.
- 5. Малювання патріотичних ілюстрацій
 - Учні малюють героїчні сцени, природу рідної землі, національні символи.
 - Можна створювати колажі із застосуванням аплікацій та фотографій.
- 6. Складання загадок і прислів'їв про Україну
 - Учні вигадують власні загадки, які описують міста, природу, народні символи.
 - Приклади: «Я – зелена краса України, расту в полі та в садку. Що я?» (відповідь: калина)
- 7. Розігрування сценок та інсценізація казок
 - Учні виконують ролі героїв казок або історичних постатей.
 - Це допомагає розвивати мовлення, акторські здібності та командну роботу.

8. Створення «Дерева рідної мови»
 - На великому аркуші діти малюють дерево, де на гілках пишуть слова, вирази, приказки, що описують Україну та її природу.
9. Написання коротких оповідань «Моє рідне місто»
 - Учні описують своє місто, школу, улюблені місця для прогулянок, історичні пам'ятки.
 - Це розвиває зв'язне мовлення та спостережливість.
10. Складання списку улюблених національних свят і звичаїв
 - Учні описують святкування, розповідають про родинні традиції, пишуть, як вони беруть участь у святкових заходах.
11. Написання історій про символи України
 - Учні створюють короткі розповіді про герб, прапор, гімн, пояснюють їхнє значення.
12. Створення календаря подій «Важливі дати України»
 - Діти зазначають дати державних свят, пояснюють їхню історичну цінність, ілюструють.
13. Складання невеликих «енциклопедій рідної природи»
 - Учні збирають інформацію про річки, ліси, тварин, рослини України та оформлюють у вигляді альбому або міні-книги.
14. Написання листів видатним українцям (уявно)
 - Учні складають листи Тарасу Шевченку, Лесі Українці чи іншим митцям, висловлюючи вдячність за їхню працю.
15. Створення плакатів «Моя країна – моя гордість»
 - Діти малюють або аплікують символи України, визначні місця та народні традиції.

Творчі завдання дозволяють поєднати розвиток мовлення, фантазії та патріотичного виховання. Через власну діяльність учні не лише краще засвоюють українську мову, а й формують глибокі моральні, культурні та національні цінності.

Інтегровані форми навчання.

Інтегроване навчання передбачає поєднання кількох навчальних предметів в одному уроці чи навчальному циклі. У контексті уроків української мови воно може поєднуватися з літературним читанням, історією, образотворчим мистецтвом, музикою та природознавством. Такий підхід дозволяє учням сприймати знання комплексно, формує цілісне уявлення про культуру, історію та традиції рідного народу, а також сприяє розвитку мовленнєвих, творчих та соціальних компетенцій.

Завдяки інтегрованому підходу патріотичні цінності розглядаються у різних аспектах, що сприяє їх глибшому засвоєнню. Учні не лише вивчають факти, а й виконують практичні завдання, що формують почуття гордості за рідну країну, повагу до її історії та культурної спадщини, розвивають емпатію та соціальну свідомість.

У методиці виокремлюють такі переваги інтегрованого навчання:

1. Комплексне сприйняття знань Учні бачать взаємозв'язок між мовою, літературою, історією та мистецтвом, що сприяє більш глибокому розумінню матеріалу та формуванню національної свідомості.

2. Розвиток творчих здібностей Інтегровані уроки стимулюють створення власних текстів, малюнків, колажів, театралізованих сценок та пісенних виступів, що розвиває креативність і емоційний інтелект.

3. Формування мовних та комунікативних навичок Учні одночасно вдосконалюють усне та писемне мовлення, вчаться працювати в групах, обговорювати культурні та історичні факти.

4. Підвищення мотивації до навчання

Використання різних видів діяльності робить уроки цікавими та активними, що стимулює дітей до самостійного пізнання української мови та культури.

Приклади інтегрованих завдань для початкових класів

1. Література + українська мова + образотворче мистецтво
 - Читання казки або вірша українського автора.
 - Обговорення головної ідеї твору та ключових персонажів.
 - Створення малюнка або колажу за мотивами твору.

- Написання короткого твору чи листа від імені героя, виражаючи власні почуття та думки.

2. Історія + українська мова + музика

- Ознайомлення з видатними діячами культури та історії України.
- Складання невеликого повідомлення або розповіді про їхнє життя та внесок у розвиток країни.

- Виконання народної пісні або створення вірша на патріотичну тематику.

3. Природознавство + українська мова + образотворче мистецтво

- Вивчення символів природи України (ліси, річки, квіти).
- Написання опису або казки про рідну природу.
- Малювання плакатів або створення ілюстрованих альбомів «Природа моєї Батьківщини».

4. Проектна діяльність

- Учні готують міні-проекти «Моя Батьківщина» або «Мое місто».
- Збирають фотографії, малюнки, короткі оповідання або вірші.
- Презентують свої роботи однокласникам, розповідаючи про культурні, історичні та природні особливості рідного краю.

5. Театралізація та рольові ігри

- Сценки за мотивами українських казок, легенд та історичних подій.
- Виконання ролей історичних постатей або народних героїв.
- Обговорення моральних уроків та патріотичних цінностей, які передаються через драматизацію.

Інтегроване навчання на уроках української мови є ефективним методом формування національних цінностей молодших школярів. Воно поєднує знання з різних предметів, розвиває мовні, творчі та соціальні навички, сприяє усвідомленню культурної спадщини та формуванню патріотичної свідомості.

Завдяки інтеграції учні не лише отримують інформацію, а й проживають її через творчість, гру та спільну діяльність, що робить виховний процес живим, емоційно насиченим та ефективним.

Форми патріотичного виховання на уроках української мови у початкових класах є багатогранними та включають словесні, практичні, ігрові, творчі та інтегровані методи. Вони сприяють формуванню національної самосвідомості, розвивають мовлення, творчу уяву та соціальні навички учнів.

Уроки української мови, збагачені патріотичним компонентом, допомагають молодшим школярам усвідомити значення рідної мови та культури, виховують повагу до історії та традицій свого народу. Важливо, щоб педагог постійно впроваджував у навчальний процес різноманітні вправи та завдання, які формують почуття любові до Батьківщини і сприяють розвитку громадянської свідомості дітей [37, 336].

Таким чином, патріотичне виховання у початковій школі через уроки української мови є ефективним інструментом формування національних цінностей у молодших школярів та закладає основу для їхнього подальшого соціально-активного життя в Україні.

2.3. Система вправ та завдань для формування національних цінностей молодших школярів на уроках української мови

Задля втілення національно-патріотичного виховання потрібна системна праця, що уможливорює забезпечення збалансованого поєднання різноманітних напрямків, інструментів, способів виховання дитини у процесі опанування знань та позакласної активності.

Адже як свідчать підсумки освітніх наукових пошуків достеменно з'ясовано, що 40 відсотків від загального обсягу виховних надходжень до особистості малюка робить освітнє оточення, у якому він перебуває. Цей показник у кожному певному випадку шкільної практики коливається відповідно до характеристик краю, закладу, групи, його малих колективів та індивідуальних рис самих учнів [24, 39].

Але варто прийняти до уваги, що серед численних каналів впливу на формування та розвиток дитини — таких як родина, коло однолітків, позашкільні навчальні заклади, гуртки, секції, клуби за інтересами та інші соціальні інституції — школа займає особливо провідне становище. Саме навчальний заклад створює системне середовище, де поєднуються навчальна

діяльність, соціалізація, формування моральних і етичних принципів, розвиток пізнавальних та творчих здібностей. Тут дитина отримує не лише знання, а й приклад соціальної взаємодії, засвоює норми поведінки та цінності, що визначаються суспільством загалом і національною культурою зокрема.

Виходячи з цього, на школу покладається значно більший тягар відповідальності у порівнянні з іншими чинниками соціального впливу. Водночас школа має унікальний потенціал для всебічного розвитку особистості дитини. Через організоване навчання, систематичну педагогічну роботу та інтеграцію різних форм і методів виховання вона здатна формувати у дітей стійкі ціннісні орієнтири, почуття відповідальності перед родиною, громадою та державою, а також розвиток критичного мислення й активної громадянської позиції.

Особливо важливою є роль початкової школи, адже цей період — час активного формування основ національної свідомості, патріотизму та духовних цінностей. На уроках української мови, літературного читання, образотворчого мистецтва, музики та трудового навчання школярі отримують перші уявлення про рідну культуру, історію та традиції. Наприклад, під час уроків української мови діти знайомляться з народними прислів'ями, приказками, колисковими, піснями, а також творчістю видатних поетів і письменників — Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка. Такі заняття не лише збагачують мовний запас і формують мовленнєві навички, а й сприяють вихованню патріотичних почуттів та поваги до культурної спадщини [17, 21].

Школа також здатна інтегрувати родину та громаду у виховний процес. Спільні проєкти, екскурсії рідним краєм, дослідження малих батьківщин, відвідування музеїв та зустрічі з ветеранами, волонтерами й військовими формують у дітей відчуття належності до родини, села, міста та держави. Такі заходи допомагають усвідомити героїзм сучасників і минулого, виховують почуття відповідальності за рідну землю та повагу до традицій.

Педагогічний вплив школи реалізується через різні методи й форми роботи. До них належать інтерактивні заняття, рольові ігри, мовні хвилинки, творчі завдання, проєкти, обговорення історичних подій і сучасних героїчних

вчинків. Наприклад, учні можуть створювати власні казки або вірші на тему рідної країни, проводити уроки-дослідження «Моя маленька Батьківщина» або «Славетні українці», оформлювати стенди про національні символи та культурні об'єкти свого міста чи села. Такі завдання поєднують навчальний і виховний процес, стимулюють творче мислення та формують патріотичну свідомість.

Наприклад:

1. «Вітчизна як мати, у світі одна»

- Мета: формування почуття любові до рідної землі та поваги до національних традицій.
- Методика: учні читають вірші про Україну, обговорюють, що означає для них рідний край, малюють ілюстрації до улюблених уривків.
- Результат: діти усвідомлюють унікальність своєї країни, формують емоційний зв'язок із Батьківщиною.

2. «Хліб – сіль на столі. Домашні обереги»

- Мета: ознайомлення з українськими народними символами та традиціями гостинності.
- Методика: практична робота — оформлення «оберегів», обговорення сімейних звичаїв, складання міні-словника народних термінів («пиріг», «коровай», «оберіг»).
- Результат: діти засвоюють моральні цінності, пов'язані з родиною та громадою, ідентифікують себе з національною культурою.

3. «Український рушник»

- Мета: знайомство з декоративно-ужитковим мистецтвом і символікою вишивки.
- Методика: спостереження, практична робота — малювання узорів рушників, колективне обговорення значення кольорів і символів.
- Результат: розширюється знання про народні ремесла, зростає естетичне та патріотичне сприйняття культури.

4. «Традиційний народний одяг. Сорочка-вишиванка»

- Мета: формування національної ідентичності через ознайомлення з історією українського костюму.
- Методика: демонстрація фото, практична робота — створення малюнків вишиванок, рольові ігри «Свято вишиванки».
- Результат: діти розуміють історичну та культурну цінність національного одягу, формують патріотичні почуття.

5. «Українська народна іграшка»

- Мета: знайомство з традиційними ремеслами, розвиток творчих здібностей.
- Методика: виготовлення простих іграшок із природних матеріалів, обговорення історії народних іграшок.
- Результат: розвиток творчості, практичних навичок, формування поваги до традицій.

6. «Український національний посуд»

- Мета: виховання поваги до побутової культури та народних звичаїв.
- Методика: демонстрація посуду, розгляд його символічного значення, створення колективного міні-проекту «Мій родинний стіл».
- Результат: діти усвідомлюють зв'язок між культурою, історією та повсякденним життям.

Інтегровані уроки та тематичні проекти дозволяють поєднувати навчання і виховання, створюють умови для розвитку пізнавальних, соціальних і творчих компетентностей. Вони формують у дітей активну позицію, вміння співпрацювати, проявляти ініціативу, критично мислити і оцінювати події навколо себе. Через ці заняття школярі засвоюють національні цінності, відчують єдність поколінь і культурну спадщину своєї країни.

Таким чином, школа не лише передає знання, а й формує цінності, світогляд, моральну і національну свідомість. Її роль у житті дитини є визначальною, адже саме тут створюються умови для гармонійного розвитку, виховання патріотичних почуттів, формування активної громадянської позиції та готовності брати участь у житті суспільства. Школа об'єднує навчання та виховання у єдину систему, яка забезпечує дитині фундамент для особистісного

та духовного зростання, формує національно свідому, відповідальну та соціально активну особистість.

З метою посилення національного виховання молодших школярів методистам рекомендовано ініціювати проведення конкурсів дитячої творчості, зокрема образотворчої, що оспівують героїзм українських військових та патріотизм, наприклад, конкурси на теми "Слава українським військовим" та «Україна – найкраща країна у світі».

Дієвим підходом до формування національної свідомості учнів початкових класів визначено:

- засвоєння ними інформації про українську культурну спадщину;
- активне використання педагогом елементів народознавства на навчальних заняттях та в позаурочний час, з акцентом на емоційно-естетичну складову;
- створення умов для глибокого емоційного переживання учнями педагогічних впливів, спрямованих на опанування національними цінностями; поглиблення знань про національну українську культуру;
- стимулювання дитини до досягнення позитивних результатів у процесі засвоєння національних цінностей як у родинному колі, так і в шкільному середовищі.

Провідні методисти пропонують впроваджувати виховні години у форматі зустрічей з волонтерами, ветеранами бойових дій, а також майстер-класів із залученням дітей та їхніх батьків для створення сувенірної продукції на підтримку бійців Збройних Сил України.

Вважають за доцільне реалізовувати виховні проєкти, що сприяють поглибленню знань про рідний край та родину, зокрема проєкти «Рідний край, де ми живемо, Україною зовемо», «Я і моя родина», «Моя маленька батьківщина».

Рекомендується проводити тематичні виховні години та бесіди, присвячені видатним постатям української історії та культури, зокрема на теми «Славетні українці» та «Козацькому роду немає переводу».

Актуальним є організація конкурсів малюнків та оберегів, а також написання листів і створення малюнків для підтримки українських військових.

Наголос у виховній діяльності треба робити на засвоєнні учнями народних традицій, сутності українських обрядів, свят, легенд, переказів та звичаїв.

Зважаючи на те, що в молодшому шкільному віці діти схильні до образного сприйняття, найбільш ефективними формами активності є:

- рольові ігри (як ситуативні, так і сюжетні),
- театралізовані вистави,
- драматизації,
- інсценування,
- ігрові бесіди,
- подорожі в ігровій формі,
- екскурсії,
- ігрові завдання,
- створення колективних творчих робіт,
- обговорення, використання тематичних матеріалів,
- проведення святкових заходів,
- усних журналів,
- групових проєктів,
- оформлення альбомів,
- віртуальні подорожі,
- змагання,
- розваги,
- заняття з етикету,
- покази,
- розповіді,
- моделювання,
- вікторини,
- екскурсії,

- організація виставок дитячих робіт,
- тематичні акції,
- ярмарки,
- обмін інформацією,
- благодійні ініціативи,
- ознайомлення з мистецтвом,
- спостереження, розвиток естетичного сприйняття,
- спортивні змагання,
- народні ігри,
- театральні та лялькові вистави.

На уроках української мови з метою формування національних цінностей застосовуються різні види вправ: як усні, так і письмові. Учні розв'язують завдання, створюють письмові роботи, займаються малюванням, конструюванням, готують мистецькі номери, вивчають поезію, беруть участь в іграх.

Навчальні (пізнавальні) вправи можуть відрізнятися різноманітністю, бути послідовними, інформативними та достатньо складними. Від наявності вибору, рівня складності, творчої наповненості вправ значною мірою залежить якість знань, розвиток учня, його зацікавленість у навчанні. Для роботи з формування соціально-культурних цінностей учнів молодшого шкільного віку в рамках позакласної виховної роботи нами було розробл

1. Алфавітні вправи

Запиши 5 українських міст за алфавітом.

Запиши 5 річок України за алфавітом.

Запиши 5 рослин України за алфавітом.

Запиши 5 українських письменників за алфавітом.

Запиши 5 птахів України за алфавітом.

2. Складання речень

Використай слова: *Дніпро, калина, хата, козаки, прапор, Україна* – склади 3–4 речення.

Склади 3 речення про рідне місто або село.

Склади речення, використовуючи прислів'я: “Де рідний край, там і під ялиною рай.”

Склади речення зі словами: *хата, гай, річка, ліс, поле*.

Склади казку (3–5 речень) про українську хату, козака чи рослину.

3. Прислів'я та вислови

Прочитай прислів'я: “Україна в нас одна і дорожчої нема.” – поясни його значення.

Підбери прислів'я до слів: *Батьківщина, калина, козаки, рідна мова*.

Склади речення з одним із прислів'їв.

4. Іменники та прикметники

Підкресли всі іменники у реченні: *Київ – столиця України. На вулицях грають діти*.

Вкажи рід і число кожного іменника.

Доповни речення прикметниками:

- Україна – ... країна.
- На полі росте ... калина.
- Козаки були ... воїни.

5. Символи України

Розкажи про герб, прапор і гімн України у 2–3 реченнях.

Додай речення про Київ – столицю України.

З'єднай назви символів України з їх описом (герб – знак держави, прапор – синьо-жовтий, гімн – пісня держави).

6. Звуки і букви

Спиши речення: *На полі росте калина. Дніпро несе свої води.* – підкресли букви, що позначають м'якші приголосні.

Підкресли слова, де звуків більше, ніж букв: *Як куц розвивається, то й козак розживеться.*

7. Апостроф і м'які знаки

Спиши речення і підкресли букви після апострофа: *Солов'ї співають в Україні. Люби, шануй, оберігай рідну землю.*

Підкресли всі м'які знаки в реченні: *Хата моя, біла хато, пахне любисток і м'ята.*

8. Звертання

Підкресли звертання у реченнях:

- Не журися, козаче, хай ворог плаче.
- Україно, рідна земле, ми тебе любимо!

Склади 2 речення зі звертанням до України.

9. Будова слова

Утвори нові слова з суфіксами -ськ-, -цьк-, -зьк-:

- Україна – ...
- Донецьк – ...
- Львів – ...

Утвори нові слова від іменників: *поле, гай, калина, хата.*

10. Числівники

Запиши числівники словами:

- 22 січня – День Соборності України.
- 24 серпня – День Незалежності України.
- 14 жовтня – День захисника України.

11. Речення та пунктуація

Підкресли основу речення і розстав розділові знаки:

- Що таке Батьківщина
- За віконцем калина
- Тиха казка бабусі
- Ніжна пісня матері

Пошир речення другорядними членами:

- Вишили рушники. Люблю Україну.
- Цвіте калина. Тече річка.

Диктанти для 2 класу (короткі тексти, 40–60 слів)

1. Моя Батьківщина

Україна – рідний край. Тут я живу, тут ростуть мої друзі. На полях росте калина, а в лісі співають пташки. Я люблю свою країну і свою рідну хату.

2. Дніпро

Дніпро – велика річка. Він тече через міста і села. На берегах Дніпра росте багато дерев, а в воді плавають риби. Дніпро – гордість України.

3. Українська хата

У селі стоїть маленька українська хата. Біля неї цвіте калина, ростуть соняшники. У хати теплий дім і щирі люди.

4. Моя рідна школа

У школі ми вчимося читати, писати і малювати. Тут ми співаємо українські пісні та розповідаємо про нашу країну. Я люблю свою школу.

5. Калина

Калина росте на подвір'ї. Вона має червоні ягоди та зелене листя. Калина – символ України.

Диктанти для 3 класу (50–80 слів)

1. Українські символи

Україна має свої символи. Це герб, прапор і гімн. Герб – тризуб, а прапор – синьо-жовтий. Гімн ми співаємо на святах. Українські символи нагадують нам про рідну землю.

7. Українські козаки

Козаки жили на Дніпрі. Вони були сміливі й хоробрі. Захищали свою землю від ворогів. Козаки любили пісні, танці та українську мову.

8. Моя рідна земля

Моя рідна земля – Україна. Тут широкі поля, високі гори і сині річки. Тут ростуть дерева і квіти. Я люблю ходити в ліс і слухати пташок.

9. Вечір на Україні

Вечір у селі тихий і спокійний. Сонце сідає за ліс, а в полі співають солов'ї. У вікнах світяться світлі хати. Моя Україна красива.

10. Українські народні пісні

Українці співають пісні про рідний край. Пісні розповідають про козацьку славу, про любов до Батьківщини. Ми любимо співати українські пісні.

Диктанти для 4 класу (70–100 слів)

11. Українська мова Українська мова – наша рідна мова. Ми спілкуємося українською вдома, в школі, з друзями. В українській мові багато гарних слів і приказок. Її треба знати і любити.

12. Свята України

В Україні є багато свят. День Незалежності, День захисника України, Різдво, Великдень. На свята ми співаємо пісні, вчимося традиціям і шануємо рідний край.

13. Моя родина

Моя родина живе в Україні. Ми любимо нашу хату і сад. Разом збираємо урожай, святкуємо свята. Родина – частина рідної Батьківщини.

14. Київ – столиця України

Київ – велике місто і столиця України. Тут багато будинків, парків і музеїв. У Києві стоїть велика святиня – Софійський собор. Київ – серце України.

15. Українські традиції

Українці шанують традиції. На свята печуть пироги, співають пісні, танцюють гопак. Ми шануємо старших, любимо рідну мову і землю.

16. Природа України

Україна багата природою. Тут є річки, озера, ліси і гори. У лісі росте багато грибів, квітів і ягід. Природу України треба берегти.

17. Моя маленька Батьківщина

Моє село невелике, але красиве. Тут ростуть дерева, а на полях – квіти. Тут живуть добрі люди. Я люблю свою маленьку Батьківщину.

18. Українська хата і сад

У нашій хаті тепло й затишно. Біля хати росте сад з яблунами і грушами. У садку співають пташки. Хата і сад – частина України.

19. Українські герої

Українські герої боролися за рідну землю. Козаки, воїни, прості люди – всі захищали Україну. Ми шануємо їх і пам'ятаємо.

20. Сонце над Україною

Сонце світить над полями і ріками. Воно дарує тепло і світло. Україна – прекрасна країна. Ми любимо її всім серцем.

Формувати у дітей любов до рідного краю, повагу до культури та традицій України, навички грамотного письма й мовлення, розвивати уважність і мислення.

2.4. Експериментальне дослідження ефективності використання системи вправ та завдань для формування національних цінностей молодших школярів на уроках української мови у 3 класі

Запропоновані нами завдання, спрямовані на формування національних цінностей, були перевірені на практиці під час проходження педагогічної практики.

Метою початкового етапу дослідження було визначення ступеня ефективності освітнього процесу в початкових класах щодо формування національних цінностей у молодших школярів. У рамках цього етапу також було здійснено аналіз дієвості запропонованих нами завдань та проведено діагностику морально-духовних якостей учнів відповідно до встановлених критеріїв та показників.

Це пов'язано з тим, що традиційні методи навчання часто орієнтовані лише на засвоєння граматики, лексики та фонетики, тоді як формування ціннісних та моральних компетенцій, а також розвиток національної самосвідомості учнів залишаються недостатньо системними. Тому важливим завданням сучасної початкової школи є інтеграція навчання мови, літератури та культури з виховною роботою, що включає активні форми роботи: читання українських казок та літературних творів, рольові ігри, театральні постанови, тематичні заняття та екскурсії, знайомство з культурними та історичними постатями України.

Реалізація цих завдань потребує комплексного підходу до організації навчального процесу, який враховує вікові особливості учнів, їхню пізнавальну активність та соціальні потреби. Для формування національної самосвідомості важливо створювати ситуації успіху, стимулювати ініціативність та творчу активність, залучати дітей до колективних проєктів і пізнавальних заходів.

Важливу роль відіграє мовне середовище: використання української мови у всіх видах діяльності, знайомство з національними святами, символами, традиціями, народною творчістю, а також активне спілкування з однолітками та дорослими на рідній мові.

Таким чином, оновлення змісту і структури навчання в початковій школі є стратегічною необхідністю сучасної української освіти. Воно має бути спрямоване не лише на розвиток мовних та когнітивних компетенцій, а й на формування національно свідомої, духовно багатой особистості, здатної до активної громадянської позиції, усвідомлення культурних цінностей та відповідальності за майбутнє своєї держави.

Системний підхід до навчання української мови, інтеграція соціально-культурного компоненту, використання активних методів виховання та залучення досвіду видатних педагогів дозволяють створити ефективні умови для формування у молодших школярів національної ідентичності, патріотизму та любові до рідного слова, що є фундаментом розвитку українського суспільства та його духовного потенціалу.

Для досягнення поставленої мети було заплановано реалізувати наступні завдання:

- Створення позитивного ставлення до навчання та засвоєння нових знань.
- Розвиток вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності.
- Ознайомлення з національною культурою.
- Сприяння всебічному (інтелектуальному, моральному, соціокультурному та естетичному) розвитку особистості.

Для оцінки рівня сформованості національних цінностей серед учнів було проведено анкетування, яке включало наступні питання:

Тест для визначення рівня сформованості національних цінностей молодших школярів:

1. Чи маєш ти багато друзів?

Так Ні

2. Чи відвідуєш ти гуртки, секції, позакласні заходи?

Так Ні

3. Чи допомагаєш ти дорослим у домашніх справах?

Так Ні

4. Яка твоя національність?

Так Ні

5. Чи знаєш ти традиції та звичаї свого народу?

Так Ні

6. Чи вмієш ти їх зберігати?

Так Ні

7. Чи відвідуєш ти музеї?

Так Ні

8. Чи любиш ти свій рідний край?

Так Ні

9. Чи знайомий ти з письменниками свого регіону?

Так Ні

10. Чи дотримуєшся ти правил спілкування?

Так Ні

Необхідно підкреслити відповідний варіант. Відповідь «Так» оцінювалася в 1 бал, відповідь «Ні» – 0 балів.

За результатами опрацювання відповідей, за кожним із показників учні отримували від 3 до 12 балів: 3-6 балів – низький рівень; 7-9 балів – середній рівень; 10-12 балів – високий рівень.

Аналіз результатів початкового етапу дослідження дозволив виділити три рівні сформованості соціокультурних якостей серед молодших школярів:

Високий рівень: Характерний для респондентів, які мають глибоке розуміння сутності національних категорій. Ці діти постійно надають допомогу своїм одноліткам, батькам та літнім людям, проявляють емпатію та здатні до співпереживання. Вони активно відвідують гуртки, беруть участь у шкільних виховних заходах та гуртковій діяльності.

Середній рівень: Відзначається у дітей, які володіють достатнім рівнем знань про моральні норми та дотримуються їх. Вони періодично відвідують гуртки, але не завжди проявляють активність в участі у шкільних виховних заходах.

Низький рівень: Притаманний учням з обмеженим розумінням соціокультурних цінностей. Вони, як правило, не відвідують гуртки та не беруть участі в масових заходах.

Після аналізу відповідей учнів на питання анкети, були отримані результати, які представлені в таблиці (надається окремо).

Таблиця 1. Рівні сформованості соціокультурних цінностей у молодших школярів

Рівні сформованості дух.-мор. якостей	Кількість дітей	Відсоток від загальної кількості
низький	3	4 %
середній	11	85 %
високий	8	11 %
Всього:	22	100 %

Ефективність формування духовно-моральних якостей у молодших школярів залишається важливим аспектом освітнього процесу. Аналіз показав, що значна частина дітей демонструє середній рівень розвитку в цій сфері.

Бесіди з педагогами дали можливість визначити основні фактори, які стримують формування морально-етичних цінностей у дітей:

- недостатня увага до виховної роботи в межах школи;
- брак системного та регулярного підходу до формування соціокультурних цінностей;
- неповне використання потенціалу навчальних предметів і позакласних заходів;
- односторонній та неефективний зміст методів виховання;
- низька активність батьків у процесі розвитку морально-етичних якостей у дітей.

У рамках формувального експерименту були впроваджені розроблені нами вправи та завдання для підвищення рівня соціокультурних цінностей. Основна робота з дітьми проводилася поступово, з поділом процесу на три етапи.

На першому, підготовчому, етапі акцент був зроблений на теоретичному засвоєнні матеріалу (проведення бесід, використання казок тощо).

Другий, практичний етап передбачав виконання дітьми завдань, тренінгових вправ, спрямованих на закріплення отриманих знань.

Третій етап був орієнтований на самоаналіз: під керівництвом вчителя учні глибше розглядали свої якості як особистостей і громадян.

Фінальна діагностика, проведена під час контрольного заняття, дозволила зафіксувати значне покращення результатів. Після виконання запропонованих завдань, ігр та роботи зі ситуаціями рівень сформованості національних цінностей зріс майже вдвічі.

Аналіз даних експерименту підтверджує висновок про ефективність використаної системи вправ, завдань та методів у формуванні соціокультурних цінностей молодших школярів.

Висновки

Проведене дослідження з обраної теми виявило, що проблема формування національних цінностей у молодших школярів є актуальною.

Отримані результати дозволяють зробити такі висновки:

1. Аналіз стану дослідження проблеми показав, що одним із ключових завдань навчання української мови в початкових класах є створення умов для розвитку національно свідомої та духовно багатой особистості, яка володіє рідною мовою. Це завдання реалізується через соціально-культурний компонент змісту освіти, який включає в себе не лише мовні навички, а й знання про світ, природу, суспільство та культурні досягнення українського народу і людства загалом. Соціально-культурний компонент сприяє формуванню духовного світу дитини, розвитку моральних принципів, естетичного смаку, здатності до критичного осмислення дійсності та розуміння історичного досвіду своєї нації.

2. Визначено, що на уроках української мови варто демонструвати милозвучність, багатство та виразність мови, пояснювати роль державної мови у формуванні незалежної держави та національної єдності. Учнів треба знайомити з національними формами ввічливості, традиційними звертаннями та їхнім культурним значенням. Під час вивчення правил орфографії та пунктуації доцільно акцентувати увагу на написанні назв рідної країни, міст, річок, гір та інших географічних об'єктів, одночасно розповідаючи про їхню історію, культурне та природне значення. Через тексти та твори української літератури можна виховувати у дітей любов до рідного краю, повагу до національних традицій та символів, розуміння національної гідності та толерантного ставлення до інших культур. Учні повинні пишатися рідною мовою, користуватися нею свідомо та впевнено.

3. Особливість процесу становлення національних цінностей в учнів початкових класів полягає у тому, що уроки української мови тісно пов'язані з патріотичним вихованням. Рідна мова відображає національні особливості дітей, створює сприятливі умови для розвитку особистості та формує національний дух, світогляд, характер і свідомість. Вивчення мови з раннього віку дозволяє дітям стати носіями національної культури та духовності.

Українська система виховання спирається на загальноприйняту у цивілізованих країнах ідею: повноцінне навчання та виховання можливе лише через рідну мову. Без її оволодіння неможливо сформувати справжнього громадянина, патріота та свідомого члена суспільства.

4. З'ясовано, що формування національних цінностей у початкових класах потребує системного використання різних методів: словесних, наочних, ігрових та інтегративних. Комплексний підхід на уроках української мови дозволяє не лише розвивати мовні навички, а й виховувати патріотично свідомих громадян, які шанують рідну мову, культуру, традиції та символи своєї держави.

5. Визначено, що на уроках української мови використовуються різні форми патріотичного виховання, серед яких можна виділити: словесні, практичні, ігрові, творчі завдання.

6. Експериментальне дослідження показало, що системний підхід до навчання української мови, інтеграція соціально-культурного компоненту, використання активних методів виховання та використання запропонованої нами системи вправ дозволяють створити ефективні умови для формування у молодших школярів національної ідентичності, патріотизму та любові до рідного слова, що є фундаментом розвитку українського суспільства та його духовного потенціалу.

1. Бурим О. В. Соціальне виховання молодших школярів у приватних загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2008. 208 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
3. Галус О. М. Наукові підходи щодо професійної підготовки майбутніх педагогів у ступеневому вищому навчальному закладі. *Збірник наукових праць НАДПС України ім. Б. Хмельницького*. Хмельницький, 2010. № 54. С. 13–17.
4. Гапон Ю. А. Попередні дані про вивчення впливу традицій на соціальне виховання особистості. *Рідна школа*. 2004. № 5. С. 18-21.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. та випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
6. Деркач О. Дитяча агресія : шляхи корекції та профілактики. *Соціальний педагог*. 2011. № 10. С. 14–17.
7. Децентрація емоційна: Електронний психологічний словник [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://psychology.com.ua/slovník-d>
8. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. 352 с.
9. Дмитренко Т. О. Методологічні основи соціальної педагогіки. К. Яресько. Х. : Крок, 2003. 32 с.
10. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. 2-ге вид. К. ; Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.
11. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
12. Єгорова В. Фахова ключова компетентність як складова сучасних вимог до науково-педагогічних працівників. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 3. С. 47–50.
13. Жорнова О.І. Соціокультурна компетентність студентів в контексті оминання «слабких ланок» сучасного освітнього процесу. *Вища освіта*

України. Додаток 3 (Т.3) 2006. Тематичний випуск «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського простору». С. 93 - 100.

14. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посіб. К. : Освіта України, 2008. 528 с.

15. Закір'янова І.А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки. Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04; ін-т вищої освіти АПН України. К., 2006. 22 с.

16. Зімакова Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціалізації учнів засобами театрального мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2004. 24 с.

17. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості. Мистецтво у розвитку особистості : монографія / [за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало]. Чернівці, 2006. С. 14–36.

18. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.

19. Колесник Л. Інтерактивні методи навчання на уроках читання. *Початкова школа*. 2014. №1. С. 22-25.

20. Колбіна Л. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2008. – 44 с.

21. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : [навч. посіб. для вищ. навч. закл.]. К. : Освіта, 1998. 225 с.

22. Копаниця К. Технологічний підхід до моделювання дидактичних ситуацій. *Вісник Львівського університету*. 2009. Вип. 25, ч. 2. С. 170–177.

23. Лобанова С. І. Сучасні підходи до визначення сутності поняття «соціальне виховання». *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2010. № 3. С. 19–27.

24. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Х. : ОВС, 2002. 400с.
25. Малахова О. В. Педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2007. 22 с.
26. Навчальні програми для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою [електронний ресурс]. Режим доступу:http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/nnn1_4kl
27. Ожубко Г. В. Сутність та структура соціального інтелекту. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. / КПНУ ім. Івана Огієнка ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. К., 2012. Вип. 17. С. 346–358.
28. Пастир Ю. І. Підготовка майбутнього вчителя до соціалізації молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Черкаси, 2010. 23 с.
29. Пехота О. М. Особистісно-орієнтоване навчання: підготовка вчителя : [монографія] [2-е вид. доп. та перероб.]. Миколаїв : Іліон, 2006. 272 с.
30. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К. : АСК, 2007. 144 с.
31. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи*. К. : К.І.С., 2004. С. 15–25.
32. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах: посібник для вчителя. К.: Магістр, 1997. 158 с.
33. Савченко О. В. Дидактика початкової освіти : підручник. К. : Грамота, 2012. – 504 с.
34. Савченко О. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2001. № 7. С. 1–4.
35. Солодухов В. Л. Метафоричність казки як засіб активного соціально- психологічного навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. Л. Солодухов. Івано-Франківськ, 2007. 20 с.

36. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори в 5-ти томах. Т. 2. К. : Радянська школа, 1977. 304 с.

37. Червінська І. Б. Вплив соціокультурного середовища на формування духовної культури особистості. *Гірська школа Українських Карпат*. 2009. № 4-5. С. 332-338.